

BUXORO AMIRLIGINI IJTIMOYIY-MA'DANIY HAYOTI**Abdurimova Amina***Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va Texnologiyalar universiteti**Tarix yo'nalishi 2-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Buxoro amirligining ijtimoiy va madaniy hayoti tahlil qilinadi. Amirlik davrida jamiyat qatlamlarga bo'lingan bo'lib, diniy tabaqa — ulamo va shayxlar — ilmiy va axloqiy hayotda muhim rol o'ynagan. Buxoroning mashhur madrasalari, kutubxonalari va ilmiy markazlari orqali ilm-fan keng rivojlangan. Ayniqsa, mantiq, tibbiyot, falsafa kabi fanlar bilan birga diniy bilimlar ham chuqur o'rganilgan. Me'morchilik, hunarmandchilik va savdo amirlik madaniyatining ajralmas qismlaridan bo'lgan. Xalq urf-odatlarini, bayram va marosimlari esa ijtimoiy birlikni mustahkamlab, madaniy hayotni boyitgan. Maqola Buxoro amirligining tarixiy o'rnini ochib berar ekan, uning bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Mazkur tadqiqot tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlar asosida yozilgan.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, ijtimoiy hayot, madaniyat, ilm-fan, madrasalar, ulamo, me'morchilik, savdo, urf-odatlar.

Annotation. This article analyzes the social and cultural life of the Emirate of Bukhara. During the Emirate period, society was divided into distinct social strata, with the religious class—scholars and spiritual leaders—playing a crucial role in intellectual and moral life. Bukhara's renowned madrasas, libraries, and scholarly centers contributed significantly to the development of science and education. Subjects such as logic, medicine, and philosophy were studied alongside religious sciences. Architecture, craftsmanship, and trade were integral parts of the Emirate's culture. Traditional customs, festivals, and ceremonies helped reinforce social unity and enriched cultural life. The article highlights the historical significance of the Emirate of Bukhara and emphasizes its continuing relevance today. This research is based on historical sources and scholarly literature.

Keywords: Emirate of Bukhara, social life, culture, science, madrasas, scholars, architecture, trade, traditions.

Аннотация. В данной статье анализируется социально-культурная жизнь Бухарского эмирата. В период существования эмирата общество делилось на четкие социальные слои, среди которых особую роль играло

духовенство — улемы и шейхи, оказывавшие значительное влияние на научную и моральную сферы жизни. Известные медресе, библиотеки и научные центры Бухары способствовали развитию как религиозных, так и светских наук, таких как логика, медицина и философия. Архитектура, ремесленничество и торговля были неотъемлемой частью культуры эмирата. Традиции, праздники и обряды укрепляли общественное единство и обогащали культурную жизнь. В статье подчеркивается историческая значимость Бухарского эмирата и его актуальность в современном контексте. Исследование основано на исторических источниках и научной литературе.

Ключевые слова: *Бухарский эмират, социальная жизнь, культура, наука, медресе, улемы, архитектура, торговля, традиции.*

Kirish. Buxoro amirligi Markaziy Osiyoning o'ziga xos siyosiy, ijtimoiy va madaniy markazlaridan biri bo'lib, uning tarixiy taraqqiyoti asrlar davomida turli bosqichlarni bosib o'tgan. Ushbu maqolada Buxoro amirligining ijtimoiy-madaniy hayoti, jamiyat tuzilishi, ilm-fan, diniy e'tiqod, ta'lim tizimi va san'at sohalaridagi rivojlanish jarayonlari yoritiladi. Amirlik davrida Buxoro shahri nafaqat siyosiy markaz, balki islomiy ilm-fan va madaniyatning yirik markazlaridan biri sifatida tanilgan. Bu yerda ko'plab madrasa, kutubxona, masjid va ziyoratgohlar faoliyat yuritgan. Aholi qatlamlari o'rtasida an'anaviy qadriyatlar, diniy urf-odatlar va ijtimoiy munosabatlar o'ziga xos tarzda shakllangan. Ayniqsa, ulamo va zodagonlar jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy hayotda muhim rol o'ynagan. Ushbu maqola orqali Buxoro amirligining boy madaniy merosi va uning o'z davridagi ijtimoiy hayotdagi o'rni keng yoritiladi hamda zamonaviy tarixshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Buxoro amirligi (1756–1920) o'zining ijtimoiy va madaniy hayoti bilan Markaziy Osiyo tarixida alohida o'rin egallaydi. Bu davrda Buxoro nafaqat siyosiy hokimiyat markazi, balki islomiy ilm-fan, madaniyat, san'at va diniy hayotning yirik markazlaridan biri sifatida faoliyat yuritgan. Amirlikning ijtimoiy tuzilmasi qat'iy tabaqalashtirilgan bo'lib, jamiyat asosan uchta asosiy qatlamga — hukmdorlar (amir va uning yaqinlari), diniy-ruhiylar (ulamo, shayxlar, imomlar) va oddiy xalq (dehqonlar, hunarmandlar, savdogarlar)ga bo'lingan. Amirlikda diniy tabaqa jamiyat hayotining barcha sohalarida muhim rol o'ynagan. Ulamolar nafaqat diniy masalalarda, balki siyosiy va ijtimoiy qarorlar qabul qilishda ham katta ta'sirga ega edilar. Masalan, Buxoro muftisi yoki bosh qozisi amir saroyida muhim mavqega ega bo'lgan va ayrim hollarda amirlar ulardan

maslahat olib ish yuritgan. Shuningdek, Buxoro madrasalarida diniy ilmlar bilan birga mantiq, falsafa, tibbiyot, matematika va boshqa dunyoviy fanlar ham o'rgatilgan. Bu holat ilm-fan rivoji uchun qulay muhit yaratgan. Amirlikning hududi, ma'muriy tuzilishi va aholisi O'rta Osiyo xonliklari ichida Buxoro amirligi alohida mavqega ega bo'lgan, katta hududlarni egallagan davlat edi. Manbalarga ko'ra, XVIII asrning o'rtalariga kelib, Buxoro amirligi hududlarida birmuncha o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bu davrda Buxoro hukmdorlari o'z tasarruf-larida Buxoro shahri va uning atrofidagi Vobkent, Gijduvors, Qorakol, Vagtza tumanlari, Qashqadaryo va Miyonqol vohalarini saqlab qola olgan edilar. Xo'jand, Toshkent, Hisor vaqti-vaqti bilan esa G'uzor, Shahrisabz, Nurota, shuningdek Amudatyoning o'ng sohilidagi Balx, Andxo'y, Maymana, Badaxshon va Shiburg'onlar ham Buxoroga vassal bo'lishiga qaramay unga itoat etmay qo'yishgandi¹³. Siyosiy parokanda-likning asosiy sababi — so'nggi ashtarxoniylar davridagi o'zaro kurash-lar, ayirmachi kuchlar mavqeyining o'sishi edi. - , Buxoro shahrida faoliyat yuritgan mashhur madrasalar — Mir Arab, Kalyon, Modari Jom, Abdullaxon madrasalari o'z zamonasi uchun muhim ilmiy-ma'rifiy markazlar hisoblangan. Bu yerda tahsil olgan talabaiyoshlar turli hududlardan kelgan bo'lib, ular keyinchalik o'z yurtlarida diniy va ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishgan. Shu bilan birga, kutubxonalar va yozma manbalar orqali ilmiy meros avloddan-avlodga o'tgan. Bu madaniy muhit o'zbek xalqining adabiyoti, tarixshunosligi va diniy tafakkurining shakllanishida muhim rol o'ynagan. Amirlikda madaniyatning ajralmas qismi sifatida me'morchilik ham rivojlangan. Masjidlar, madrasalar, karvonsaroylar, hammomlar va boshqa binolar Buxoro shahrining obodonchiligi va estetik qiyofasini belgilagan. Ayniqsa, gumbazli va koshinli bezaklar bilan ishlangan inshootlar bu davr me'morchilik san'atining yuksak namunalari. Buxoro amirligining ijtimoiy hayotida hunarmandchilik va savdo alohida o'rin tutgan. Shaharda ko'plab hunarmandlar, gilamdo'zlar, zargarlik va kulolchilik ustaxonalari faoliyat yuritgan. Savdo aloqalari asosan Buyuk Ipak yo'li orqali amalga oshirilgan bo'lib, bu Buxoroni xalqaro savdo markaziga aylantirgan. Savdolarida Eron, Hindiston, Rossiya, Xitoy kabi davlatlar bilan aloqalar o'rnatilgan. Xalq orasida urf-odatlar va marosimlar muhim ijtimoiy institut bo'lgan. Nikoh, sunnat, Navro'z va boshqa bayramlar katta tantanalar bilan o'tkazilgan. Bu kabi tadbirlar jamiyatni birlashtiruvchi, ijtimoiy birdamlikni

¹³B.J.Eshov, A.A. Odilov, 2020 © «Donishmand ziyosi» nashriyoti. 2020 b-245

mustahkamlovchi vosita sifatida xizmat qilgan. Xulosa qilib aytganda, Buxoro amirligining ijtimoiy-madaniy hayoti o'z zamonasi uchun yuqori darajada rivojlangan bo'lib, u nafaqat diniy va siyosiy markaz, balki ilm-fan, san'at va madaniyat markazi sifatida ham tarixda chuqur iz qoldirgan. Bu meros bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Tasviriy san'at Buxoroda xattotlik va miniatyura san'ati yaxshi rivojlangan edi. Rassomlar, asosan, qo'lyozmalarni naqshli bezash bilan shug'ullanib, ko'proq diniy mazmundagi kitoblarni bezata boshladi. Bu sohaning qator yetuk bilimdonlari zamonasiga yarasha yodgorlik qoldirishdi. Chunonchi, Amir Haydar davrida ijod qilgan Mir Ma'sum Olamiyon "Axloqi Muhsiniy" kitobini hamda Sa'diyning she'riy asarlarini bilan bezaydi. Mirzo Sodiq Jondoriy Nasrulloxon amirligi davrida qo'lyozma kitoblarga lavhalar, Sa'diy va Hofiz asarlariga turmush manzaralari tasvirlangan rasmlar ishlagan. Yirik olim, faylasuf, shoir Ahmad Donish (1827–1897) 20 yil mobaynida Buxoro saroy kutubxonasida xattot va rassom bo'lib ishlagan. U astronomiya, tibbiyot, riyozat, me'morcliilik va musiqadan tashqari xattotlikni, rassomlik hamda rang berish san'atini ham o'rgangan edi. Chunonchi, Amir Haydar davrida ijod qilgan Mir Ma'sum Olamiyon "Axloqi Muhsiniy" kitobini hamda Sa'diyning she'riy asarlarini rasm bilan bezaydi.¹⁴

Xulosa. Buxoro amirligi tarixiy jihatdan Markaziy Osiyo hududida shakllangan eng muhim siyosiy va madaniy tuzilmalar qatoriga kiradi. Uning ijtimoiy-madaniy hayoti o'zining murakkabligi, qat'iy tartib-intizomi va boy ma'naviy merosi bilan ajralib turadi. Amirlik davridagi jamiyat qatlamlarga ajralgan bo'lib, har bir qatlam o'zining aniq funksiyasi va mavqeyiga ega edi. Biroq, bu tabaqalashtirish ijtimoiy hayotda barqarorlik va muvozanatni ta'minlashga xizmat qilgan. O'lti Osiyoning barcha hududlarida bo'lgan kabi Buxoro amirligida ham agrar munosabatlar, ya'ni, yerga egalik munosabatlari iqtisodiy hayotning asosini tashkil etgan. Manbalarga ko'ra amirlikda yer ega-Honining quyidagi to'rt turi: davlatga tegishli yerlar (mulki sultoniy); xususiy yerlar (mulk); diniy muassasalar ixtiyoridagi yerlar (vaqf) va qishloq jamoalariga tegishli yerlar mavjud bo'lgan. Manbalarda amlok yerlar, amloki sultoniy, podshoh yerlari kabi atamalar bilan atalgan davlat yerlari bilan bir qatorda mulki xirojiy. xiroj yerlari atamasi ham tilga olinadi¹⁵. Diniy tabaqa – ulamolar, qozilar va shayxlar – jamiyatda katta obro'ga ega bo'lib, ular ilm-fan, ta'lim-tarbiya va axloqiy me'yorlarning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynagan. Buxoroning mashhur madrasalari va kutubxonalari orqali ilm-fan

¹⁴ O'zbekiston tarixi 8. B78

¹⁵ Ўзбек давлатчилиги тарихи: (Энг қадимги даврдан Россия босқинига қадар) // Масъул муҳаррир: Б. Аҳмедов/. — Т.: «Шарқ», 2000. — 368 б. ББК

keng rivojlangan, bu esa nafaqat diniy, balki dunyoviy fanlarning ham taraqqiyotiga xizmat qilgan. Ayniqsa, mantiq, tibbiyot, falsafa kabi fanlarning o'rganilishi amirlikda ilmiy muhitning mavjudligini ko'rsatadi. Madaniyatning boshqa sohalari – me'morchilik, hunarmandchilik, savdo va xalq marosimlari ham amirlikning ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutgan. Buxoro shahri o'zining tarixiy obidalari, bozorlari va madaniy an'analari bilan nafaqat mintaq, balki butun islom olamida mashhur bo'lgan. Shu bois, Buxoro amirligining ijtimoiy-madaniy hayoti o'z davrining eng yuksak namunalaridan biri bo'lib, bu meros bugungi o'zbek xalqining tarixiy o'zligini anglashida muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tarixiy tajriba hozirgi davrda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev, A. (2007). *Buxoro amirligi: siyosiy va ijtimoiy hayot*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
2. Karimov, I. (2012). *O'zbekiston tarixi* (2-jild). Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Bregel, Y. (2003). *An Historical Atlas of Central Asia*. Leiden: Brill Academic Publishers.
4. Nazirov, B. (1999). *O'rta asrlar Buxorosi madaniy hayoti*. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 290-293.
6. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHDAGI O'RNINI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 271-273.
7. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 333-338.
8. Azamjon o'g'li, U. A., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 73-75.
9. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish uchun uzoq yo'li va xitoy tajribasi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 43-47.

10. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 310-313.
11. Otto, M., & Thornton, J. (2023). CHATGPTNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: SUN'IY INTELLEKTNING KASBIY MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 65-71.
12. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). ISLAMIC FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS: Study guide. *AMAZON PUBLICATION ISBN-13: 9798863282282, 1*, 200.
13. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOMIY MOLIYA BARQARORLIK OMILLARI: EKONOMETRIK TAHLILLAR VA DALILLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 74-94.
14. Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O 'RNI. *YANGI O 'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR*, 2(1), 113-118.
15. Акабирходжаева, Д. Р., & Абдуллаев, А. А. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО РЫНКА. *Экономика и социум*, (11-1 (126)), 729-739.
16. Akabirxodjayeva, D., & Abdullayev, A. (2024). TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARNING JAHON MOLIYA BOZORINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 13, 89-96.
17. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ISLOM MOLIYASI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 188-190.
18. Keldiboyeva, Z. M. Q., & Abdullaev, A. A. O. G. L. (2022). Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyojlar va sabablar, inklyuziv ta'limga jalb qilish. *Science and Education*, 3(11), 704-711.
19. Oybek, A., Abdullaev, A., Mavlonbekov, X., & Sharifjonov, Z. (2023). ISLOM MOLIYASIDA MUSHORAKA SHARTNOMASI. *Umumjahon fanlari bo 'yicha ta'lim tadqiqotlari*, 2(1), 593-599.
20. Turanboyev, B., Abdupattayev, A., & Abdullaev, A. (2023). INFLYATSIYANING QIMMATLI QOG'OZLAR DAROMADIGA TA'SIRI. *Yosh tadqiqot Jurnal*, 2(2), 88-100.
21. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOM BANK TIZIMI UCHUN SHARTNOMA HUQUQI VA ASOSIY TAMOYILLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 600-613.

22. Abdullaev, A. (2022). BOBUR VA BOBURIYLAR SULOLASINING JAHON SIVILIZATSIYASINING YANGILANISHIGA QO‘SHGAN HISSASI. *NEW RESEARCH ON THE WORKS OF ALISHER NAVOI AND ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR*, 1.

23. Xusanovich, A. O. (2023). MALAYZIYADA ISLOMIY MOLIYA, TO‘G‘RIDAN-TO‘G‘RI XORIJIY INVESTITSİYALAR VA IQTISODIY RIVOJLANISH O‘RTASIDAGI MUNOSABATLARNING EKONOMETRIK TAHLILI ASOSIDA O‘ZBEKISTON UCHUN TAVSIYALAR. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 60-64.

24. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.

25. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.

26. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o‘g‘li, A. A. (2023). O‘ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG‘ICH TA‘LIM O‘QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 159-162.

27. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO‘G‘RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(4), 304-309.

28. Akhrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). IMPACT, RESULTS AND CONSEQUENCES OF WTO ACCESSION ON THE EDUCATION SYSTEM. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(1), 6-15.

29. Abdullaev, A., & Odilova, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(1), 140-148.